

Eduskunnan Hallintovaliokunnan kuuleminen

Asia: VNS 4/2020 vp Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko

Aika: torstai 25.2.2021 klo 11.45

Asiantuntija: ST, tutkija Saara Jantunen, Puolustusvoimien tutkimuslaitos

Informaatiovaikuttaminen

Kuten Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittisessa selonteossa todetaan, Yhdysvaltain ja Kiinan jännitteinen suhde pakottaa EU:n ja siten myös Suomen pohtimaan asemoitumistaan poliittisessa, taloudellisessa ja ideologisessa kilpailussa. Vastaavasti Kiina ja Venäjä jatkavat yhteistyön tiivistämistä jaettujen intressien pohjalta. Informaatioympäristössä ja sen ekosysteemeissä on mahdollista tunnistaa laaja-alaista, yleisesti länsimaihin kohdistuvaa vaikuttamista, jolla on myös epäsuoria vaikutuksia myös Suomeen. Lisäksi Suomeen kohdistuu informaatiovaikuttamisen erillisteemoja, kuten Suomen suostuttelu ja painostaminen liittoutumattomuuteen ja puolueettomuuteen sekä narratiivi Suomen ja Venäjän erityissuhteista.

Autoritäärinen nousu heijastuu voimakkaasti informaatioympäristöön

Informaatiovaikuttamisen näkökulmasta Kiinalla ja Venäjällä on erityisen paljon yhteistä, sillä ne jakavat intressin heikentää demokratiaa, joka onkin jatkanut globaalia heikentymistään jo neljäntoista vuotta (Freedom House, 2019). Autoritäärisen poliittisen järjestelmän globaali nousu edellyttää pitkäaikaista ja systemaattista informaatiovaikuttamista, jonka avulla autoritääriset valtiot luovat itselleen toimintamahdollisuuksia.

Autoritääriset valtiot, erityisesti Kiina ja Venäjä, pyrkivät kyseenalaistamaan demokraattisten normien (vapaat vaalit, vallan kolmijako ja oikeusvaltioperiaate, kansalaisyhteiskunnan toiminta ja ihmisoikeudet) merkitystä ja toimivuutta länsimaissa. Vaihtoehtoksi demokratiaperinteelle tarjotaan autoritäärisiä vastanormeja. Näitä ovat Yhdysvaltain hegemonian kyseenalaistaminen ja moninapaisen maailman tärkeyden korostaminen, valtion ehdottoman suvereniteetin ja puuttumattomuusperiaatteen painottaminen, sekä perinteisten arvojen ja perinteisen nationalismin puolustaminen. Erityisesti perinteiset arvot (perinteisten traditioiden ja isänmaan puolustaminen demokratian vaikutukselta) on operationalisoitu myös informaatiovaikuttamisen käyttöön, mistä Venäjän Yhdysvaltain vuoden 2016 presidentinvaaleihin kohdistama vaalivaikuttaminen on esimerkki. Venäjä mm. pyrkii luomaan vastakkainasettelua konservatiivisten ja liberaalien kohdeyleisöjen välille esimerkiksi polarisoimalla kansanryhmien, vähemmistöjen ja valtaväestön suhteita disinformaation avulla. Samaan aikaan Venäjä ottaa roolia perinteisten arvojen puolustajana, oikeuttaen autoritäärisen vallankäytön tämän tehtävän toteuttamiseksi.

Ennen Covid-19 -pandemiaa Kiinan informaatiovaikuttamistoimintaa leimasi pitkän aikavälin tavoitteenasettelu, konfliktien välttäminen ja painotus yhteistyöretoriikkaan. Koronapandemian myötä Kiina on kuitenkin ottanut käyttöön Venäjälle tyypillistä, aggressiivista keinovalikoimaa.

Vaikuttamisella tavoitellaan demokraattisten yhteiskuntien polarisaatiota sekä edistetään taloudellisia intressejä

Vaikuttamisessa polarisaatio on sekä keino että tavoite. Päämääränä on häiritä demokraattisten yhteiskuntien yhteiskuntarauhaa ja päätöksentekoa, heikentää niitä sisäisesti ja muokata mielipideilmastoa vastaanottavaisemmaksi autoritääriselle poliittiselle järjestelmälle ja erityisesti taloudelliselle yhteistyölle ei-demokraattisten valtioiden kanssa.

Tyypillisesti vaikuttaminen perustuu jo olemassa olevien, yhteiskunnallisesti arkojen ja mielipiteitä jakavien teemojen vahvistamiseen keinotekoisesti ja oikeudettomasti. Kohdeyleisön tai kohdeyhteiskunnan turvallisuudentunnetta ja identiteettikokemusta manipuloidaan. Tämä koskee myös Suomea.

Tehokas tiedustelu on edellytys informaatiovaikuttamisen suunnittelulle ja toteuttamiselle. Julki tulevat tiedot tiedusteluoperaatioista ja vuodoista kertovat paitsi siitä, mikä vieraiden valtojen tiedustelua kiinnostaa, myös siitä, mihin tahoihin ne pyrkivät suuntaamaan informaatio- ja psykologista vaikuttamista. Esimerkiksi Yhdysvalloissa paljastuneet Venäjän kybertiedusteluoperaatiot edelsivät vaikuttamisoperaatioita, jotka keskittyivät erityisesti sosiaalisen ja poliittisen mobilisaation lietsomiseen. Tiedustelun ja informaatiovaikuttamisen yhdistelmä on keskeinen myös autoritääristen valtojen kauppapolitiikalle. Näin ollen Suomeen kohdistuvaan tiedustelutoimintaan tulee suhtautua myös informaatiovaikuttamisen elementtinä.

Demokratian normeihin kohdistuva vaikuttaminen on ollut näkyvää kuluneina vuosina. Luottamus vaaleihin, oikeusvaltioperiaatteeseen, sekä perustuslain, ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisuuden merkityksen ja tulkintojen kyseenalaistaminen ovat tästä esimerkkejä. Länsimaisissa demokratioissa on tällaiselle vaikuttamiselle otollisia kohdeyleisöjä ja segmenttejä, joita pyritään vahvistamaan. Nykyisessä informaatioympäristössä paikallisetkin mobilisaatiot muuttuvat nopeasti myös rajat ylittäväksi poliittiseksi liikehdinnäksi, mikä voi heijastua myös Suomeen.

Liittoumien heikentäminen ja niiden syntymisen estäminen

Toinen strateginen informaatiovaikuttamisen painopistealue on liittoumien heikentäminen ja niiden syntymisen estäminen. Euroopan unionin heikentäminen sekä Naton kehystäminen aggressiiviseksi liittoumaksi ovat edelleen Venäjän informaatiovaikuttamisen keskeisiä operaatiolinjoja. Vastaavasti Suomeen kohdistetaan vaikuttamista, jolla vahvistetaan narratiivia Suomen ja Venäjän erityisestä suhteesta ja Suomen puolueettomuudesta. Näin Suomea suostutellaan asemaan, jossa se toimisi irrallaan länsimaisten demokratioiden liitoista.

Tilannekuva ja kriisinsietokyky

Ulko- ja turvallisuuspoliittisessa selonteossa 2020 todetaan kyberpuolustuksen kehittämisen lisäksi toimintaympäristön muuttumisen korostavan tarvetta ”informaatiopuolustuksen eli väärän tiedon oikaisemisen ja tiedon eheyden varmistamisen laaja-alaiselle kehittämiselle” (s.33). Tämä vaatii selvää tilannekuvaa, vastuunjakoa ja resursointia informaatioympäristön seurantaan ja analyysiin.

Lisäksi selonteossa todetaan, ettei yhteiskuntaan saa syntyä ”sellaisia sisäisiä jakolinjoja, joita ulkoinen toimija voisi hyödyntää. Vastaavasti on huolehdittava, ettei jakolinjoja synny ulkoisen vaikuttamisen seurauksena.” Demokraattisissa yhteiskunnissa on jakolinjoja, ja niitä tulee olemaan myös tulevaisuudessa. Venäjä on kohdistanut vaikuttamista mm. Brexit-kansanäänestykseen, eikä ole syytä olettaa, etteikö se toimisi samoin myös Suomen osalta tilanteessa, jossa mielipiteet ovat yhteiskunnallisesti voimakkaan jakautuneita. Keskeistä on kehittää sellaista tilannekuvaa ja poliittisia prosesseja, joiden avulla minimoidaan informaatio- ja psykologisen vaikuttamisen negatiivisia vaikutuksia. Ne teemat ja aihealueet, joihin vaikuttamista kohdistuu, ovat pääosin hyvin tiedossa, joten niiden huomioiminen päätöksenteossa ja viranomaistoiminnassa on tahtotilakysymys.

Informaatiovaikuttamiselta suojautuminen

Informaatio- ja psykologinen vaikuttaminen perustuu hyvin keskeisesti jo olemassa olevien jakolinjojen keinotekoiseen ja oikeudettomaan vahvistamiseen. Tämä tarkoittaa sitä, että seuraava informaatiovaikuttamisen teema on jo keskuudessamme. Polarisatio on luontainen osa vapaata kansalaisyhteiskuntaa ja mielipiteenvapautta, mutta keskeistä on valtionjohdon ja viranomaisten kyky säädellä sen intensiteettiä siten, että polarisaatiokehitys ei heikennä yhteiskunnan turvallisuutta ja demokratiaa. Kykyä tähän on mahdollista kehittää polarisaatiota purkavalla johtamisotteella ja strategisella viestinnällä.

Informaatiovaikuttamiselta suojautumisessa keskeistä on ajantasainen ja riittävän resursoitu tilannekuva sekä viranomaisten välinen koordinaatio. Mediataitojen koulutuksessa tulisi kiinnittää huomiota erityisesti siihen, että tunnetaitojen vahvistaminen tukee henkistä kriisinkestävyttä ja

informaatiovaikuttamiselta suojautumista. Väärän tiedon oikaisu on keskeinen osa informaatioturvallisuutta, mutta yhtä keskeistä on vastata kansalaisten tunnetarpeisiin ja pyrkiä ehkäisemään syrjäytymisen ja osattomuuden kokemuksia, sillä ne ovat riskejä myös informaatiovaikuttamisen osalta. Yhteiskuntaa ei siis ole mahdollista suojata vain medialukutaitoa painottamalla.